

Date: 21st January-2026

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI

Abduraxmonova Nigora

Marg'ilon 2-son texnikumi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Alimova Shahrizoda

Farg'ona Davlat Universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqotda shoirning ilmga, ma'naviy va axloqiy tarbiyaga oid qarashlari, ustoz-shogird munosabatlari, komil inson kontseptsiyasi va ijtimoiy mas'uliyat g'oyalari yoritilgan. Asarlar misolida yoshlarni ma'naviy barkamollikka yetaklash, adabiyot va tarbiyaviy o'rnaklar orqali tarbiya berishning pedagogik ahamiyati ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim jarayonida Navoiy pedagogik merosidan samarali foydalanish imkoniyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, ta'lim, tarbiya, pedagogik qarashlar, ilm-ma'rifat, axloqiy tarbiya, komil inson, ustoz-shogird munosabatlari, ma'naviy barkamollik.

Buyuk mutafakkir, shoir va davlat arbobi Alisher Navoiy o'zbek va umuman turkiy xalqlar ma'naviy-ma'rifiy tafakkuri taraqqiyotida beqiyos o'rin egallaydi. Uning boy adabiy-merosi nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki chuqur falsafiy, axloqiy va pedagogik g'oyalarni o'zida mujassam etgan nodir manba hisoblanadi. Navoiy asarlari asrlar davomida yosh avlodni komil inson etib tarbiyalash, jamiyatda yuksak axloqiy mezonlarni qaror toptirish yo'lida muhim ma'naviy asos bo'lib kelmoqda.

Alisher Navoiy ijodining markaziy g'oyalaridan biri — ta'lim va tarbiya masalasidir. Shoir ilm-ma'rifatni inson kamolotining asosiy sharti, tarbiyani esa jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining poydevori sifatida talqin qiladi. U insonning haqiqiy qadri uning bilim darajasi, axloqiy fazilatlarini, jamiyatga foydali bo'lishi bilan belgilanishini ta'kidlaydi. Shu bois Navoiy asarlarida ilm olishga da'vat, ustozga hurmat, odob-axloq qoidalariga rioya qilish, halollik, adolat va mehnatsevarlik kabi tarbiyaviy tushunchalar keng va izchil yoritilgan.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan davrda yoshlar tarbiyasi masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida bilim berish bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish zarurati tobora ortib bormoqda. Ana shunday sharoitda Alisher Navoiyning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari, komil inson haqidagi konsepsiyasi muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Chunki Navoiy ilgari surgan g'oyalar bugungi pedagogik tamoyillar — shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, uzluksiz tarbiya, ma'naviy yetuklik kabi tushunchalar bilan hamohangdir.

Alisher Navoiy pedagogik qarashlarining nazariy asoslari. Alisher Navoiy ta'lim-tarbiya masalalariga chuqur ijtimoiy-falsafiy yondashgan mutafakkirdir. Uning pedagogik qarashlari Sharq mutafakkirlari, islom ma'rifati hamda xalq og'zaki ijodi

Date: 21st January-2026

an'analari bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Navoiy ilmni ilohiy ne'mat sifatida ulug'lab, uni insonni jaholat va zulmatdan nur sari yetaklovchi asosiy vosita deb biladi. Shoir nazarida bilim insonni nafaqat aqlan, balki axloqan ham kamol toptirishi lozim. Navoiy qarashlarida ta'lim jarayoni tarbiya bilan chambarchas bog'langan. U ilm egallashni faqat bilim to'plash bilan cheklamaydi, balki uni insoniy fazilatlar — halollik, adolat, kamtarlik va insonparvarlik bilan uyg'un holda ko'radi. Bu jihat Navoiyning pedagogik qarashlarini tizimli va mukammal konsepsiya darajasiga ko'taradi.

Ilm va ma'rifatning tarbiyaviy ahamiyati. Alisher Navoiy asarlarida ilm eng oliy qadriyat sifatida talqin etiladi. Shoir ilmi insonni jamiyatning yetakchi kuchi deb biladi, ilmsizlikni esa taraqqiyotga to'sqinlik qiluvchi omil sifatida baholaydi. U ilmning inson tafakkurini kengaytirish bilan birga, uning axloqiy dunyosini ham boyitishini ta'kidlaydi. Navoiyning fikricha, ilm insonni manmanlikka emas, kamtarlikka yetaklashi kerak. Shu sababli u o'z asarlarida ilm egalarini odobli, sabrli va xalqparvar bo'lishga da'vat etadi. Ilmni jamiyat manfaatlariga xizmat qildirish g'oyasi Navoiy pedagogikasining muhim tamoyillaridan biridir.

Ta'lim va tarbiya uyg'unligi masalasi. Navoiy ijodida ta'lim va tarbiya bir butun jarayon sifatida talqin qilinadi. Shoir tarbiasiz ilm jamiyat uchun zararli bo'lishi mumkinligini alohida ta'kidlaydi. Ilm axloq bilan uyg'unlashgandagina insonni komillikka yetaklaydi. Bu qarashlar ayniqsa Navoiyning nasriy asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. U ilmi, ammo axloqsiz insonni tanqid qilib, haqiqiy kamolotning mezoni — axloqiy yetuklik ekanini asoslaydi. Bu g'oya bugungi ta'lim tizimida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

"Hayrat ul-abror" dostonida ta'lim-tarbiya g'oyalari. "Hayrat ul-abror" dostoni Alisher Navoiyning didaktik va tarbiyaviy qarashlarini yorituvchi muhim manbalardan biridir. Asarda ilm, adolat, sabr-toqat, halollik va insonparvarlik kabi fazilatlar markaziy o'rin tutadi. Shoir doston orqali yoshlarni to'g'ri hayotiy yo'l tanlashga, ilmga hurmat bilan qarashga undaydi. Dostonda keltirilgan hikmatlar va pand-nasihatlar tarbiyaning asosiy vazifasi — jamiyat uchun foydali, ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalash ekanini ko'rsatadi. Bu asar pedagogik jihatdan bugungi yoshlar tarbiyasida samarali foydalanish mumkin bo'lgan manbadir.

"Mahbub ul-qulub" asarida pedagogik va axloqiy qarashlar. "Mahbub ul-qulub" Alisher Navoiyning axloqiy-pedagogik qarashlari jamlangan yirik nasriy asardir. Unda jamiyat a'zolarining axloqiy fazilatlarini, kasb egalari, ilm ahlining jamiyatdagi o'rni keng yoritiladi. Shoir bu asar orqali tarbiya masalasiga amaliy nuqtayi nazardan yondashadi. Navoiy ustoz va murabbiylarning jamiyatdagi mas'uliyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, ustoz faqat bilim beruvchi emas, balki shogirdning axloqiy kamolotiga mas'ul shaxsdir. Bu qarashlar zamonaviy pedagogik tamoyillar bilan uyg'unlashadi.

Komil inson g'oyasi va uning tarbiyaviy mazmuni. Alisher Navoiy ijodining asosiy g'oyalaridan biri — komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson shoir talqinida ilmi, axloqli, mehnatsevar, vatanparvar va xalq manfaatini ustuvor deb biladigan shaxsdir. Navoiy komil insonni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko'rsatadi. Shoir bu

Date: 21st January-2026

jarayonda oilaning, ta'lim muassasalarining va jamiyatning o'rnini muhim deb hisoblaydi. Tarbiya uzluksiz bo'lishi, yosh avlodga bolalikdan boshlab to'g'ri yo'l ko'rsatish zarurligi Navoiy asarlarida izchil asoslanadi.

Alisher Navoiy pedagogik merosining zamonaviy ahamiyati. Alisher Navoiy ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Uning ilm-ma'rifat, axloqiy yetuklik va komil inson haqidagi g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani kuchaytirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, yoshlar ongida milliy qadriyatlar, insonparvarlik va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda Navoiy merosidan samarali foydalanish pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy asarlarida tarbiyaviy masalalarning turli qirralari. Alisher Navoiy asarlarida ta'lim va tarbiya nafaqat ilm egallash yoki axloqiy kamolot bilan chegaralanmaydi, balki insonning hissiy va ma'naviy rivojlanishiga ham qaratilgan. Shoir yoshlarni hayotiy xatolardan saqlash, to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish, mardlik, mehr-oqibat va sabr-toqatni qadrlashga chaqiradi. Bu g'oyalar ayniqsa:

➤ **“Sab'ai Sayyor”** dostonida tilga olinadi. U yerda shoir inson ruhining mukammalligi uchun har tomonlama rivojlanish zarurligini, har bir inson o'z qobiliyati va qiziqishiga mos ilm va hunar bilan shug'ullanishi lozimligini ta'kidlaydi.

➤ **“Lison ut-Tayr”** asari ruhiy tarbiya, sabr va hayotiy ma'naviy tajriba masalalarini tushuntirishda foydalanadi. Shoir parhezkorlik, sabr-toqat va o'z-o'zini boshqarish orqali shaxsiy kamolotga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtirish. Navoiy ta'lim-tarbiyada shaxsiy fazilatlar bilan ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtirishni muhim deb biladi. Uning qarashlariga ko'ra, insonning haqiqiy kamoloti faqat shaxsiy bilim va axloq bilan emas, balki jamiyatga foydali bo'lish, boshqalarga yordam berish va adolatni himoya qilish bilan o'lchanadi.

Buning amaliy ifodasi: Shoir ko'pincha doston qahramonlarini ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish orqali kamolotga yetayotgan shaxslar sifatida tasvirlaydi. Misol uchun, **“Hayrat ul-abror”** dostonidagi ba'zi qahramonlar ilm va axloq bilan birga jamiyat manfaatini ham o'ylashadi, bu esa pedagogik nuqtai nazardan shogirdlarga ijtimoiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ustoz-shogird munosabatlarining pedagogik ahamiyati. Navoiy asarlarida ustoz va shogird munosabatlari alohida o'rin tutadi. Shoir nazarida, shogird faqat bilim egallash bilan kifoyalanmasligi kerak, balki ustozning axloqiy namunasi, hayotiy tajribasi va maslahatlarini o'zlashtirishi lozim. Bu qarash **“Mahbub ul-qulub”** va **“Lison ut-Tayr”** asarlarida keng yoritilgan.

Shoir shogirdni faqat kitob bilimiga emas, balki axloqiy va ma'naviy yetuklikka ham erishishga chaqiradi. Bu esa zamonaviy pedagogik konsepsiyada shaxsga yo'naltirilgan tarbiya tamoyiliga mos keladi.

Tarbiyaning uzluksizligi va hayotiy qo'llanilishi. Alisher Navoiy pedagogik qarashlarida tarbiyaning uzluksizligi va hayotiy amaliy ahamiyati muhim o'rin tutadi. Shoir yosh avlodga tarbiyani faqat maktab yoki uyda emas, balki jamiyatda, kundalik

Date: 21st January-2026

hayot tajribasida ham davom ettirish lozimligini ta'kidlaydi. Masalan, doston qahramonlari turli sinovlar orqali o'z bilimni amalda qo'llashni o'rganadi. Shoir nazarida tarbiya amaliy bo'lmasa, u samarasiz bo'ladi. Bu pedagogik yondashuv bugungi kunda ham "hayotga tayyorlovchi ta'lim" kontseptsiyasiga mos keladi.

Axloqiy va ma'naviy kamolotga erishishda adabiyotning roli. Alisher Navoiy asarlarida adabiyot ham ta'lim-tarbiyaviy vosita sifatida ishlatiladi. Shoir o'quvchilarni hikoyalar, dostonlar va nasihatlar orqali axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishga o'rgatadi. Misol uchun, dostondagi ijobiy qahramonlarning amaliyati shogirdlar uchun o'rnak bo'ladi. Bu esa Navoiy ijodining pedagogik merosi sifatida o'quv jarayonida adabiyotdan foydalanishning samarali usuli ekanini ko'rsatadi.

Alisher Navoiy asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari inson hayotining markaziy jihati sifatida yoritilgan. Shoirning pedagogik qarashlarida ilm va axloqiy tarbiya bir-biridan ajralmas bo'lib, insonning komil shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiy nazarida ilm faqat nazariy bilim bilan cheklanmasligi, balki hayotiy tajriba va axloqiy fazilatlar bilan uyg'unlashishi lozim.

Navoiyning ijodida tarbiya turli qirralarda yoritilgan: shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish, ijtimoiy mas'uliyatni anglash, ustoz-shogird munosabatlari, hayotiy sinovlar orqali bilimni amalda qo'llash va axloqiy kamolotga erishish. Shu bilan birga, uning asarlarida adabiyotning tarbiyaviy kuchi va yoshlarni ma'naviy yetuklikka yetaklashdagi roli ham muhim jihat sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda Navoiy pedagogik qarashlari zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida muhim nazariy manba sifatida foydalanilishi mumkin. U yosh avlodni ilmiy, axloqli, jamiyatga foydali, milliy qadriyatlar va insonparvarlik ruhida tarbiyalashning samarali yo'llarini ko'rsatadi. Shu jihatdan Alisher Navoiy merosi nafaqat tarixiy, balki pedagogik va amaliy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy A., Mahbub ul-qulub, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, Toshkent, 1983.
2. Navoiy A., Hayrat ul-abror, Fan nashriyoti, Toshkent, 1989.
3. Navoiy A., Sab'ai Sayyor, Fan nashriyoti, Toshkent, 1991.
4. Komilov N., Navoiy va ma'naviyat, Ma'naviyat nashriyoti, Toshkent, 2001.
5. Karimov I., Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Ma'naviyat nashriyoti, Toshkent, 2008.
6. Sodiqov R., O'zbek mumtoz adabiyoti pedagogik qarashlari, Toshkent, 2012.
7. Турчина А.В., История узбекской литературы, Москва, Наука, 1990.
8. Rashid, K., Educational Philosophy in Central Asian Literature, Routledge, London, 2015.

